

Cooper framhåller att Kennedy å sin sida följde råden från en bok av den brittiske officeren och författaren Basil Liddell Hart: – Håll dig kall. – Ha ett obegränsat tålamod. – Tvinga aldrig in din motståndare i ett hörn och ge honom alltid en möjlighet att rädda ansiktet. – Tänk dig in i att du befinner dig i motpartens skor. – Undvik själv rättfärdighet, för inget är så självförblindande. Allt detta är goda råd också till nutida diplomater, och en visdom som kan tillämpas även utanför den diplomatiska sfären och dess ständiga förhandlingar.

McGlynn, Jade, 2023. *Memory Makers: The Politics of the Past in Putin's Russia*. London: Bloomsbury.

Medvedev, Sergei, 2023. *Z: A War Made in Russia*. Cambridge: Polity.

Anmälan av Bo Petersson

Rysslands fullskaliga angreppskrig mot Ukraina har nu pågått i mer än två år. Krigföringen mot den forna sovjetrepubliken inleddes redan 2014. Naturligt nog har en rad olika böcker utkommit på senare tid vilka försökt förklara bakgrunden till detta förödande storkrig mitt i Europa. Hur kunde det gå så fel? Hur kan man förstå den ryska regimens katastrofala beslut att inleda det fullskaliga kriget? I denna granskning presenteras två sinsemellan olika böcker som är skrivna utifrån ambition att förstå det obegripliga.

Jade McGlynns bok *Memory Makers* är på många sätt lysande i sin genre. I likhet med många andra analytiker av Rysslands väg mot ett stängt auktoritärt system anlägger hon ett tidsperspektiv som i mycket börjar vid Vladimir Putins återkomst till presidentmakten 2012 (Sharafutdinova 2020, Gel'man 2022). Bakgrunden till denna var turbulent. Putin hade åter blivit president sedan han avlöst Dmitrij Medvedev, som lojalt uppehållit presidenttronen under en mandatperiod för att möjliggöra för sin herre och mentor att återkomma till presidentposten utan att formellt bryta mot dåvarande konstitution som inte tillät mer än två mandatperioder i följd. En stark folkopinion protesterade mot vad som uppfattades som fiffel och ringaktande av folkets vilja. Dessutom hade

dumavalet 2011 präglats av valfusk och oegentligheter, vilket var en anledning till att många protesterande gav sig ut på gatorna framför allt i större städer för att uttrycka sitt missnöje. Putin var liksom tidigare populär bland breda folklager, men detta tärde på förtroendet, och det hände rentav att han blev utbuad och häcklad vid offentliga möten. Det var vid denna tid som presidenten och hans spinndoktorer försökte finna en samlad berättelse som skulle ge Putin folkets gunst åter. Löftena om att återupprätta Rysslands stormaktsstatus och att stå för ordning och reda internt räckte inte längre (Petersson 2021).

Det var således från och med Putins tredje mandatperiod som regimen på allvar började exploatera historien för sina syften. Föreställningen om det ryska rikets tusenåriga historia framfördes allt oftare. Härvid var viss historieförfalskning av nöden (Johnsson 2023, Plokhly 2023). Ryssland gjorde anspråk på den tidiga Kievstaten som sitt nationella ursprung. Här fanns det inte utrymme för Ukrainas nationella berättelse, utan följden blev att regimen envetet hävdade att ryssar och ukrainare var samma folk och att Ukraina egentligen aldrig funnits utom som en del av det ryska väldet. Här hade Putin den ideologiska grundval som han kommit att upprepa så ofta under kriget mot Ukraina. I kraft av sitt monopol över propagandakanalerna inom landet kunde regimen obehindrat trumma in budskapet som ett mantra hos befolkningen och säkra sin legitimitet underifrån. Som Guriev och Treisman (2019) påpekat styrs de flesta autokratier idag inte så mycket med hjälp av repression och tvång som genom sitt informationsmonopol vilket hindrar andra tolkningar från att föras fram. Efter den 24 februari 2022 har dock Ryssland kommit att återgå till våldsutövning som statens främsta maktmedel för att tvinga till lydnad och underkastelse.

En centralpunkt i historieskrivningen blev mytbildningen kring det som i ryskt språkbruk benämnes det Stora fosterländska kriget, det vill säga åren 1941–1945 av andra världskriget då Sovjetunionen inte befann sig i non-aggressionspakt med Nazityskland utan stred mot detsamma i kamp för nationell överlevnad. Efter Sovjetunionens sammanbrott och den marxist-leninistiska ideologins slutliga kollaps fyllde kulturn kring det Stora fosterländska kriget en alltmera central roll för nationell rysk identitet och samhörighet. Historia kom att ersätta ideologi och tillbads i sin putinryska tappning som en religion, där regimen president iklädde sig rollen som överstepräst. Det Stora fosterländska kriget blev till ett nationellt hjältedåd bortom tid och rum där folket mot alla odds rest sig och samlats bakom sin nationella ledare (Stalin) för att besegra angriparen och efter kriget tona fram som en global stormakt.

För många utomstående betraktare tedde det sig besynnerligt hur Putinregimen konsekvent och skamlöst i sin propaganda i samband med den fullskaliga invasionen den 24 februari 2022 betecknade Ukraina som ett land lett av nazister, vilka måste besegras för att Rysslands existens och säkerhet skulle kunna tryggas. McGlynn visar övertygande att detta tema ingalunda initierades

2022. Tvärtom hade det använts frekvent åtminstone sedan inledningen av kriget mot Ukraina 2014 och framåt, med syfte att visa att det förgångna på intet sätt var just förgånget utan var relevant även idag. Som McGlynn skriver (s. 4) ville regimen visa att "desperata trauman och euforiska triumfer från det förgångna nu spelades upp i realtid". Draget var smart, eftersom det Stora fosterländska kriget var en av de få epoker i rysk historia som nästan alla befolkningsgrupper i landet kände stolthet över, och som så gott som alla ryska familjer hade en relation till, eftersom alla släkter hade någon som de hade mist eller som kämpat och lidit under kriget, och det fick ju inte vara förgäves. Som McGlynn påpekar dikterar Kreml inte historieskrivningen, men utnyttjar den maximalt för sina syften. Hade inte stödet hos de breda befolkningslagren funnits hade regimen extrema tolkning aldrig kunnat nå framgång.

McGlynn visar skickligt hur historieskrivningen trumfas in bland befolkningen på många nivåer och från tidig skolålder och framåt, liksom vid ritualer vid olika nationella högtidsdagar. Hon ser själv detta som sitt viktigaste bidrag till forskningen, att visa hur indoktrineringen sker, snarare än vad den innehåller. Hon lyckas väl i sin ambition. En alldeles speciell roll för mytbildningen kring det Stora fosterländska kriget spelar Segerdagen den 9 maj. I en särdeles övertygande och stark analys, som med fördel hade kunnat få ännu större utrymme i boken, beskriver McGlynn bruket av det så kallade Odödliga regementet, den tysta procession med plakatsbygder av i Stora fosterländska kriget eller i senare krig stupade ryska soldater. Detta är ett stående och centralt inslag i firandet av Segerdagen i Moskva och på många andra platser. Processionen har övertydliga religiösa konnotationer, där bilderna på de döda soldaterna bärs fram som vore de helgonbilder och ikoner.

McGlynn visar i sin analys att chefsarkitekterna bakom den ryska regimen historiepolitik var presidenten själv men också den mångårige kulturministern Vladimir Medinskij. Denne blev talande nog den person som utsågs att leda Rysslands så kallade förhandlingsdelegation vid de kortvariga rysk-ukrainska samtalen om eldupphör under 2022. Budskapet gentemot Ukraina kunde inte vara tydligare: ni finns inte som stat och nation och bör inrätta er därefter. Boken hade satts till trädgårdsmästare.

Jade McGlynns bok är ett storverk på många sätt. Det är en engagerad och kunnig framställning som griper tag i läsaren och är alltigenom en professionell och saklig historikers verk. Den ryske statsvetaren Sergei Medvedevs essä, *Z: A War Made in Russia*, är till formen väsensskild från McGlynns framställning, även om ämnet i stora stycken är detsamma, det vill säga Kremls rättfärdigande av kriget mot Ukraina genom en förvriden historiesyn. Medvedev, som sedan något år tillbaka är verksam i exil som professor vid universitetet i Helsingfors, står för en rasande, polemisk och pessimistisk uppgörelse med regimen. Ett bärande tema i hans debattskrift är att den ryska staten alltifrån sin tillblivelse har varit konstruerad för krig. Detta går igen även på det individuella planet.

Samhället är från den enskilda ryska familjen och uppåt uppbyggt på våldsutövning och den starkares rätt, menar Medvedev. Det är våldsutövningen och mobiliseringen av våldskapital som håller staten vid liv och för den framåt. Genom ständiga våldshandlingar klargörs att den enskilde medborgarens liv tillmäts noll och intet värde, och att grannländer i stormaktens närhet bara har att böja sig för övermakten och acceptera sakernas tillstånd. Ryssland har aldrig kunnat se sig som någonting annat än ett imperium, skriver Medvedev. Han hävdar att Ryssland i och med kriget mot Ukraina slutligen funnit svaret på frågan om vad som är dess nationella idé: krig. Efter trettio års ökenvandring har Rysslands nationella värdevakuum slutligen fått ett slut, Ukraina och omvärlden till förfång. Samtidigt har den ryska fascismen vuxit ut i sin fulla omfattning, menar Medvedev (s. 89). Hans analys är alarmerande, stundtals möjligen även alarmistisk. Detta är inget begränsat krig om territorium, utan ett världskrig inlett för att vända den liberala världsordningen över ända (s. 32).

Liksom McGlynn analyserar Medvedev hur firandet av minnet av Stora fosterländska kriget antagit religiösa förtecken och blivit statsideologi. Ingen och ingenting får ifrågasätta den dogmen, och dess okränkbarhet är rentav inskriven i den nya ryska konstitutionen från 2020. Medvedev understryker att kriget mot Ukraina inte hade kunnat äga rum om det inte hade varit för den officiella historiepolitiken, nostalgien för det ryska imperiets storhet och mytbildningen kring segern i det Stora fosterländska kriget. I sin analys pekar han på ännu en dimension av betydelse när det gäller hyllandet av detta krig. Den omhuldade parollen "Vi kan upprepa detta" avser inte bara seger mot Ukraina, utan även mot Väst i stort.

Medvedevs tes är att regimen's främsta exportartikel har blivit fruktan och förmågan att injaga den, och han refererar till ett uttalande av Putin där denne vidgår att regimen ser som sin uppgift att bibehålla spänningen gentemot Väst. Detta är en existentiell konflikt, från vilken den ryska ledningen inte avser att vika. Samtidigt som Medvedev understryker att det flesta analytiker, han själv inberäknat, inte ville och kunde tro att något fullskaligt krig mot Ukraina skulle inledas, hävdar han att utvecklingslinjerna klart har kunnat skönjas med facit i hand. Putins beryktade Münchental 2007 borde ha varit en avgörande ledtråd, och om det inte skulle ha varit nog var kriget mot Georgien 2008 och inledningen av kriget mot Ukraina och annekteringen av Krim 2014 tydliga indikationer på vad som komma skulle. Det fullskaliga kriget hade planerats av regimen under lång tid.

Medvedev är gravt pessimistisk om framtiden. Ingen dager synes internt i Ryssland. En effektiv propaganda har gjort presidenten och kriget som han har beordrat populära, och där propagandan inte räcker till sätts ett verksamt våldsmonopol in. På grund av den ryska traditionen att hylla våldet och hävda att tsaren alltid har rätt behövs det dock oftast inte. Passiviteten och acceptansen breder ut sig. Omvärldens sanktioner tas till intäkt för att presidenten har rätt

när han talar om en fientlig omvärld som Ryssland måste stå upp och försvara sig emot. Och då kriget har blivit svaret på vad den ryska nationella identiteten egentligen är och konstituerar synes inget slut i närtid. Medvedev ser det som uteslutet att ett våldsfixerat Ryssland kan reformera sig av egen kraft. Istället menar han att det är Väst som kan lösa problemet genom ”att avsluta jobbet från 1945” (s. 164). Detta skriver han i bokens allra sista mening, och han går inte närmare in på hur så ska ske, men läsaren lämnas fri att dra sina egna slutsatser. Detta är överlag skrämmande läsning.

Referenser

- Gel'man, Vladimir, 2022. *The Politics of Bad Governance in Contemporary Russia*. Ann Arbor, Mi: University of Michigan Press.
- Guriev, Sergei & Daniel Treisman, 2019. "Informational Autocrats", *The Journal of Economic Perspectives* 33(4), s. 100-127.
- Johnsson, Peter, 2023. *Ukraina i historien: från äldsta tid till 2023*. Stockholm: Carlssons.
- Petersson, Bo, 2021. *The Putin Predicament: Problems of Legitimation and Succession in Russia*. Stuttgart: Ibidem Verlag.
- Plokhly, Serhii, 2023. *Det rysk-ukrainska kriget: historiens återkomst*. Stockholm: Albert Bonniers förlag.
- Sharafutdinova, Gulnaz, 2020. *The Red Mirror: Putin's Leadership and Russia's Insecure Identity*. Oxford: Oxford University Press.

Rothstein, Bo, 2023. *Grundbulten. Tillit och visionen om en liberal socialism*. Stockholm: Fri tanke.

Anmälan av Jouni Reinikainen

Det ska sägas direkt. Bo Rothsteins senaste bok, *Grundbulten*, är en på många sätt intressant och tänkvärd bok, men den hänger inte riktigt ihop. Del ett av boken, Demokrati på obestånd, är en kritisk lägesrapport om tillståndet i den svenska demokratin. Del två, Argument för en liberal socialism, är en normativt driven plädering för personalägda företag och marknadssocialism.

Jouni Reinikainen är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen, Stockholms universitet.
E-post: jouni.reinikainen@statsvet.su.se